

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

МЕЛЬНИК СТЕПАН ІВАНОВИЧ

УДК 658.14:65.012.8 (477)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ**

21.04.02 – економічна безпека
суб'єктів господарської діяльності

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українській академії друкарства Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант

доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
Франчук Василь Іванович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
проректор

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Ляшенко Олександра Миколаївна,
ВНЗ «Університет економіки і права
«КРОК», директор Навчально-наукового
інституту менеджменту та освіти дорослих

доктор економічних наук, професор
Момот Тетяна Валеріївна,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
завідувач кафедри фінансово-економічної
безпеки, обліку і аудиту

доктор економічних наук, професор
Гнилицька Лариса Володимирівна,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
професор кафедри обліку і оподаткування

Захист відбудеться 4 вересня 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.04 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано 4 серпня 2020 р.

**В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

Я. Я. Пушак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Діяльність підприємств завжди супроводжується впливом як внутрішніх так і зовнішніх факторів. Особливо їхній дестабілізуючий вплив відчутний сьогодні. Це зокрема: високі відсоткові ставки за кредитами, нестабільність національної валюти, обмежені можливості внутрішнього ринку з посиленням впливу недобросовісної конкуренції та інші. Внаслідок цього підприємства зазнають збитків, руйнації тощо. Так, згідно з даними Державної служби статистики, у 2018 р. 27,2% підприємств були збитковими. Особливо вразливою на цьому етапі діяльності підприємств є їх фінансова діяльність, яка потребує відповідного захисту (безпеки). Саме фінансова діяльність пронизує всі внутрішньогосподарські процеси, зокрема й неефективного управління, внаслідок чого виникають внутрішні загрози. Це спонукає до наукового пошуку шляхів удосконалення управління фінансовою безпекою підприємств.

Таке управління характеризується низкою ключових відмінностей, які полягають у необхідності консолідації зусиль співробітників служби безпеки та підрозділів, які безпосередньо орієнтовані на виконання управлінських завдань у сфері фінансової діяльності підприємства. Реалізація захисних заходів суб'єктами безпеки в сфері фінансової безпеки повинна відповідати стратегії розвитку підприємства, узгоджуватися із програмами підтримки інших функціональних складових економічної безпеки та здійснюватися, зважаючи на наявне організаційне й ресурсне забезпечення. Для збереження підприємства як соціально-економічної системи важливо розроблення та застосування превентивних захисних заходів, а для формування безпечних умов розвитку – адаптація та максимально ефективного використання внутрішніх резервів. Усе це актуалізує пріоритетність формування методологічних засад управління фінансовою безпекою як основи для досягнення й підтримання відповідного її рівня, необхідного для збереження життєздатності підприємств, попри високу динамічність внутрішніх процесів і зростаючу агресивність зовнішнього середовища.

Розробці питань щодо управління фінансовою безпекою підприємств багато уваги приділили українські та зарубіжні вчені, зокрема: Л. Абалкін, Г. Аніловська, О. Ареф'єва, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, С. Васильчак, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, Л. Гнилицька, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, С. Кавун, Г. Козаченко, М. Копитко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, І. Мігус, І. Мойсеєнко, Т. Момот, В. Мунтян, Є. Олейніков, І. Оттенко, Г. Пастернак-Таранушенко, Є. Палига, В. Пономаренко, В. Прохорова, Я. Пушак, І. Ревак, Є. Рудніченко, Ю. Ус, М. Флейчук, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, А. Штангрет, Т. Яворська, В. Ярочкін та інші.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць вчених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання

підприємств ще недостатньо досліджені важливі питання управління їх фінансовою безпекою, зокрема потребують уваги питання координації зусиль підрозділів відповідних працівників підприємства, які займаються фінансовою діяльністю та її управлінням. Також важливим об'єктом дослідження мають бути процеси розробки і реалізації заходів фінансової безпеки з урахуванням програм безпеки інших функціональних складових підприємства, можливостей його організаційного та ресурсного забезпечення, а також стратегії розвитку. Крім цього, важливим аспектом у дослідженні виступають технології адаптивного, антисипативного видів управління фінансовою безпекою, а також особливо потребують розробки процеси інтелектуалізації його керуючої і керованої підсистем.

Наукова проблема дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методологічних засад управління фінансовою безпекою підприємств.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планами наукових досліджень Української академії друкарства: «Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства» (номер державної реєстрації 0116U008317, 2016 р.), в якій сформовано теоретичний підхід до діагностування управління фінансовою безпекою підприємств; «Розроблення теоретико-методологічних підходів здійснення обліково-аналітичного забезпечення процесу гарантування економічної безпеки промислових підприємств» (номер державної реєстрації 0116U004759, 2016–2017 рр.), в якій розроблено методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємств; Львівського державного університету внутрішніх справ: «Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання: стан і механізми забезпечення» (номер державної реєстрації 0114U007380, 2014–2017 рр.), в якій побудовано механізм забезпечення фінансової безпеки підприємств; «Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності: стан та проблеми забезпечення» (номер державної реєстрації 0118U003839, 2018–2021 рр.), в якій систематизовано чинники, які впливають на управління фінансовою безпекою підприємств; ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»: «Забезпечення захисту економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності в умовах євроінтеграції України» (номер державної реєстрації 0114U006338, 2014–2017 рр.), в якій запропоновано методичні засади формування організаційного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємств; «Інноваційні механізми комплексного забезпечення економічної безпеки в умовах кризи» (номер державної реєстрації 0120U101880, 2020–2025 рр.), в якій запропоновано науково-практичний підхід до застосування адаптивного управління фінансовою безпекою підприємств.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розроблення концептуальних, теоретико-методологічних і методико-прикладних засад щодо управління фінансовою безпекою підприємств.

Досягнення обраної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

– розробити науковий підхід до побудови і функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств;

– запропонувати мультифакторіальну модель управління фінансовою безпекою підприємств;

– розробити концептуальний підхід до формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємств;

– запропонувати методичні засади формування організаційного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємств;

– розробити теоретичний підхід до діагностування управління фінансовою безпекою підприємств;

– сформуванати методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємств;

– розробити та обґрунтувати теоретичні положення діагностування готовності системи управління фінансовою безпекою підприємств до зміни впливу зовнішніх і внутрішніх чинників;

– систематизувати та визначити чинники, які впливають на управління фінансовою безпекою підприємств;

– запропонувати й обґрунтувати науково-практичний підхід до застосування адаптивного управління фінансовою безпекою підприємств;

– розробити технологію антисипативного управління фінансовою безпекою підприємств;

– сформуванати й обґрунтувати теоретико-методичні засади вибору захисних заходів у процесі управління фінансовою безпекою підприємств;

– розробити теоретико-методологічні засади інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємств.

Об'єкт дослідження – процес управління фінансовою безпекою підприємств.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств.

Методи дослідження. В основу методології дисертаційної роботи покладено системний підхід, у межах якого застосовано такі методи: *індукції та дедукції, порівняння і систематизації* – для дослідження сутнісних характеристик та еволюції базових понять дисертаційної роботи; *аналізу та синтезу* – під час визначення основних параметрів зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці підприємств; *статистичного аналізу* – для визначення основних тенденцій у фінансово-господарській діяльності промислових підприємств; *непараметричні статистичні* – для визначення тенденцій розвитку промисловості та параметрів функціонування промислових підприємств окремих видів економічної діяльності; *анкетування та експертного аналізу* – для створення системи індикаторів і встановлення їх граничних значень з метою характеристики рівня фінансової безпеки,

результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності використання організаційної структури й ресурсного забезпечення, для визначення впливу чинників на процес управління фінансовою безпекою підприємств; *моделювання* – під час розробки механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств, мультифакторіальної моделі управління фінансовою безпекою підприємств, концептуальної моделі формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємств, моделі впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на управління фінансовою безпекою підприємств, моделі адаптивного управління фінансовою безпекою підприємств, програми інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємств; *багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги* – для ієрархічного впорядкування рівня впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на управління фінансовою безпекою підприємств, вибір захисних заходів у процесі управління фінансовою безпекою підприємств; *морфологічного аналізу* – для уточнення понятійно-категоріального апарату за проблемою; *графічний* – під час наочного подання теоретичного та методичного матеріалу; *абстрактно-логічний* – задля теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, звітність і первинна документація промислових підприємств, результати опитування експертів серед провідних фахівців промислових підприємств, науковців і представників органів державної влади, довідкові та інформаційні видання, праці вітчизняних та іноземних науковців і практиків, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми удосконалення управління фінансовою безпекою підприємств. У процесі дослідження одержано такі найсуттєвіші результати:

вперше:

– сформовано науково-практичний підхід до застосування адаптивного управління, який містить сукупність адаптаційних процедур і дає змогу керуючій підсистемі управління фінансовою безпекою підприємства обирати з них відповідний варіант із урахуванням змін у зовнішньому середовищі, динаміки внутрішніх процесів та результатів оцінювання процесу управління фінансовою безпекою підприємства;

– розроблено технологію антисипативного управління фінансовою безпекою підприємства, яка передбачає послідовне виконання етапів (підготовки, моніторингу, розроблення превентивних захисних заходів та їх застосування), що дозволяє з урахуванням специфіки фінансово-господарської діяльності промислового підприємства та процесу управління фінансовою безпекою ухвалювати управлінські рішення, спрямовані на попередження загроз;

– розроблено теоретико-методологічні засади інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства, що передбачають зростання особистісних інтелектуальних характеристик, проведення організаційних змін, збільшення інтелектуального потенціалу й інтелектуального капіталу, що сприятиме розвитку інтелектуалізації керуючої і керованої підсистем у межах системи управління фінансовою безпекою підприємства;

– розроблено методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємства, що передбачає визначення сукупності якісних і кількісних індикаторів, розрахунок групових та інтегральних показників для характеристики рівня фінансової безпеки, результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності використання організаційної структури й ресурсного забезпечення, що створює основу для внесення змін у систему управління фінансовою безпекою підприємства;

удосконалено:

– науковий підхід до побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, який, на відміну від наявних, вирізняється сукупністю системних елементів та логічною структурою їх взаємозв'язків, що дозволяє на теоретичному та практичному рівнях розуміти умови, можливості та порядок формування і функціонування зазначеного механізму, що у підсумку сприяє ефективності управління фінансовою безпекою підприємства;

– розроблено мультифакторіальну модель управління фінансовою безпекою підприємства, яка відрізняється від існуючих запропонованою структурою, що охоплює взаємопов'язані рівні управління: підприємством, економічною безпекою, фінансовою безпекою, протидією загрозам, із деталізацією основних етапів процесу управління на кожному з них, що формує цілісну наскрізну орієнтацію на своєчасну реалізацію захисних заходів із раціональним використанням наявних ресурсів;

– концептуальний підхід до формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства, який, на відміну від відомих, визначає послідовність внесення змін у процес функціонування підприємства для створення умов безпековій діяльності, регламентує порядок розроблення та реалізації захисних заходів, зважаючи на встановлені стратегічні цілі й тактичні орієнтири та результати оцінювання управління фінансовою безпекою, створює сприятливі умови для застосування адаптивного чи антисипативного видів управління та інтелектуалізації, що забезпечує цілеспрямованість процесу управління попри зростаючу динаміку дестабілізуючих факторів у середовищі функціонування підприємства;

– теоретико-методичні засади вибору захисних заходів у процесі управління фінансовою безпекою підприємства, які, порівняно із відомими, передбачають види захисних заходів (антисипативні, адаптаційні, антикризові), їх характеристику, умови і порядок вибору, що забезпечує стабілізацію ситуації, відновлення нормальної діяльності підприємства та ліквідацію наслідків, з огляду на організаційне й ресурсне забезпечення;

дістали подальший розвиток:

– методичні засади формування організаційного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства, які, на відміну від відомих, передбачають поступові зміни в організаційній структурі підприємства шляхом визначення координуючого й профільних підрозділів у сфері фінансової безпеки із відповідним коригуванням порядку надходження й використання інформаційних, матеріально-фінансових і кадрових ресурсів, що створює організаційні можливості для підтримання безпечних умов розвитку, з урахуванням інтересів та наявних ресурсів;

– теоретичний підхід до діагностування управління фінансовою безпекою підприємства, який, у порівнянні з іншими, передбачає внесення змін у наявні системи інформаційно-аналітичного та обліково-аналітичного забезпечення для отримання, перевірки та опрацювання структурованої та неструктурованої інформації стосовно основних етапів процесу управління, що сприяє більш повному задоволенню інформаційних потреб суб'єктів безпеки;

– теоретичні положення діагностування готовності системи управління фінансовою безпекою підприємств до змін внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, які, на відміну від відомих, охоплюють чотири основні блоки параметрів оцінювання (основні доміанти фінансової безпеки підприємства, основні функціональні складові фінансової безпеки; інформаційна готовність; кадрова готовність) та характеризують зазначену систему управління як реактивну або інертну щодо здатності адекватно реагувати на зміни, що дозволяє отримувати відповідну інформацію для прийняття рішень щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства;

– систематизація внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на управління фінансовою безпекою промислових підприємств, що, на відміну від відомих, передбачає застосування методу багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги, що дало змогу побудувати модель та обґрунтувати пріоритетні напрями удосконалення управління фінансовою безпекою підприємств.

Практичне значення одержаних результатів. Окремі положення, висновки та пропозиції, отримані автором у процесі дослідження, використано у практичній діяльності:

Департаменту з питань безпеки, оборони, діяльності органів юстиції та запобігання корупції Секретаріату Кабінету Міністрів України, зокрема нових орієнтирів розвитку безпекознавства, які пов'язані з інтелектуалізацією процесу управління фінансовою безпекою, що формує необхідну основу не лише для більш ефективного використання інтелектуальних ресурсів підприємства, а й внесення змін у підготовку та перепідготовку фахівців, які надалі будуть залучені як на підприємствах, так і в органах місцевого самоврядування та державної влади (довідка № 2280/0/2-20 від 29.01.2020 р.);

Департаменту державного майна та ресурсів Міністерства внутрішніх справ України із подальшим використанням у процесі планування заходів

щодо взаємодії із підприємницькими структурами, що належать до сфери управління МВС, з метою формування необхідних для їх розвитку безпечних умов та захисту національних інтересів (довідка № 25/4/4-3876 від 04.11.2019 р.);

Головного управління Національної поліції у Запорізькій області, зокрема набули практичного застосування проведення узгоджених між службою безпеки підприємства та правоохоронними органами профілактичних заходів для попередження та зменшення негативного впливу внутрішніх загроз для фінансової безпеки, джерелом яких виступає персонал підприємства (довідка № 626/2 від 23.09.2019 р.);

ТОВ «Спектран» – у процесі забезпечення фінансової безпеки, що дозволили покращити інформаційний обмін між основними структурними підрозділами, що сприяло своєчасному виявленню та розпізнанню внутрішніх та зовнішніх загроз; посилити взаємодію між менеджерами різних рівнів при розробленні та прийнятті управлінських рішень; знизити рівень фінансових ризиків (довідка від 02.11.2019 р.);

ПАТ «Гідросила». Зокрема, запропоновані здобувачем зміни в організаційному забезпеченні сприяли розвитку системи управління фінансовою безпекою через посилення взаємозв'язків між профільними підрозділами, безпосередньо залученими до процесу забезпечення фінансової безпеки, із координацією їх дій та провідною роллю служби безпеки підприємства (довідка № 141 від 05.03.2020 р.);

ТзОВ Кіровоградський інструментальний завод «ЛЕЗО», а саме: використано методичні засади створення та удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діагностування процесу управління фінансовою безпекою підприємства, що дозволяють своєчасно отримувати необхідні дані для систематичного проведення оцінювання рівня фінансової безпеки, результативності дій суб'єктів безпеки, ефективності використання організаційної структури та ресурсного забезпечення (довідка № 74 від 10.03.2020 р.).

Теоретичні узагальнення, наукові розробки та методологічні положення дисертаційної роботи впроваджені в освітній процес:

Української академії друкарства – під час викладання навчальних дисциплін: «Комплексне забезпечення фінансово-економічною безпекою», «Менеджмент економічної безпеки підприємства», «Антикризове управління підприємством», «Соціально-економічна безпека», «Наукове та методичне забезпечення діяльності фахівців з фінансово-економічної безпеки» (довідка № 64-11/679 від 19.09.2019 р.);

Львівського державного університету внутрішніх справ – під час викладання навчальних дисциплін: «Основи економічної безпеки», «Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання», «Детективна діяльність у сфері економічної безпеки» (акт впровадження № 47 від 07.10.2019 р.);

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» – у підготовці магістрів за спеціальністю 073 «Менеджмент», освітня програма «Управління фінансово-економічною безпекою» при вивченні таких навчальних дисциплін: «Теорія економічної безпеки організації», «Організація та управління фінансово-економічною безпекою банків, фінансових та банківських установ», «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств», «Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки на підприємстві» (довідка № 7/13 від 02.03.2020 р.);

Міжрегіональної академії управління персоналом, зокрема у навчальній практиці викладання навчальних дисциплін «Управління фінансовою санацією підприємства» та «Фінансова санація та банкрутство підприємств» (довідка № 896 від 31.03.2020 р.);

Особистий внесок здобувача. Наукові положення і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого дослідження, що зазначено у переліку наукових праць. Матеріали та висновки кандидатської дисертації в цій дисертаційній роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методологічні положення і результати наукового дослідження, викладені в дисертації, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: VIII międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wykształcenie i nauka bez granic – 2012» (7–15 grudnia 2012 r., m. Przemyśl); Міжнародній науково-практичній конференції «Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави» (31 травня 2013 р., м. Львів); Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки» (12 грудня 2013 р., м. Львів); Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки» (11 грудня 2014 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні засади економічного і правового забезпечення безпеки держави в умовах євроінтеграції» (29–30 квітня 2015 р., м. Одеса); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (15–16 травня 2015 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2015)» (21–22 травня 2015 р., м. Харків); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Економічна безпека України: стан, проблеми та перспективи» (22 квітня 2016 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Гібридні загрози економічній безпеці держави в транзитивній економіці» (14 березня 2019 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки» (23 березня 2019 р.,

м. Запоріжжя); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики» (19 квітня 2019 р., м. Львів); III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні тенденції розвитку освіти, науки та технологій» (16–17 травня 2019 р., м. Бахмут); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (16–18 травня 2019 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Методичні підходи до формування стратегічного бачення соціально-економічного розвитку регіонів» (22 червня 2019 р., м. Дніпро); Науково-практичному семінарі «Фінансові потоки економічних агентів: теоретичні та практичні аспекти» (10 жовтня 2019 р., м. Львів); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (27–30 листопада 2019 р., м. Львів); XLII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (6 квітня 2020 р., м. Вінниця); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності» (10 квітня 2020 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив глобальної фінансової кризи на розвиток національних фінансових систем» (18 квітня 2020 р., м. Львів).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, викладено у 45 наукових публікаціях, з-поміж яких: одноосібна монографія, 22 статті у наукових фахових виданнях України (14 із них – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 3 – у наукових виданнях інших держав (2 із яких – у виданнях, які індексуються у наукометричній базі SCOPUS), 19 – у наукових працях, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 38,29 др. арк., із них 35,02 др. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (485 найменувань на 42 сторінках), 4 додатків, розміщених на 53 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 490 сторінок, із них основний текст – 372 сторінки, які містять 66 таблиць та 73 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, викладено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, окреслено особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію результатів дослідження і публікації.

У **першому розділі** «Теоретичні засади управління фінансовою безпекою підприємств» досліджено історичні аспекти розвитку та

осучаснення базових понять у сфері фінансової безпеки підприємств (безпека, фінанси, фінансова діяльність), розроблено комплексно-цільову матрицю визначення сутності поняття «фінансова безпека підприємства», уточнено понятійно-категоріальний апарат забезпечення фінансової безпеки підприємства (виклик, ризик, загроза, небезпека), розроблено теоретико-методичну модель побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств.

За результатами аналізу понять «безпека», «економічна безпека підприємства», «фінансова діяльність» та «фінансова безпека підприємства» сформовано теоретичний базис управління фінансовою безпекою українських підприємств. Побудовано контекстно-цільову матрицю визначення сутності поняття «фінансова безпека підприємства», в основі якої покладено дві базові площини, що визначають позицію науковців стосовно «ядра» поняття та «основного призначення» фінансової безпеки кожного суб'єкта господарювання. Під фінансовою безпекою підприємства розуміється стан фінансової системи, за якого зберігається фінансова рівновага та здійснюється протидія загрозам, внаслідок чого забезпечується її стійкість, стабільність та надійність, що сприяє досягненню визначених цілей та стратегії розвитку.

Встановлено, що управління фінансовою безпекою підприємств передбачає не лише визначення та відстеження зміни рівня фінансової безпеки загалом та у розрізі основних функціональних складових, а також обґрунтовано, що цей процес потребує систематичного удосконалення взаємодії суб'єктів та об'єктів безпеки. Своєю чергою, це потребує уточнення понятійно-категоріального апарату, зокрема таких термінів, як «виклик», «ризик», «загроза» та «небезпека». Під викликом запропоновано розуміти певне явище, яке може бути як негативного, так і позитивного спрямування, що вимагає від підприємства відповідної реакції та застосування тих чи інших заходів, спрямованих на збереження його стійкості, стабільності, рівноваги та надійності. Ризик визначено як ймовірність того, що діяльність підприємства за відсутності необхідної інформації для прийняття рішень може призвести до небажаних результатів, зокрема й зниження рівня його фінансової безпеки. Загроза в авторському трактуванні представлена як вплив зовнішніх і внутрішніх умов, дій та чинників на його фінансовий стан, який може призвести до порушення рівноваги, зниження стійкості, стабільності та надійності, спричинити потенційні або реальні збитки, ускладнити досягнення фінансових інтересів. Доведено необхідність трактування небезпеки як деструктивних граничних змін у системі, які характеризують її нездатність відновити рівновагу, стійкість, стабільність й надійність внаслідок реалізації внутрішніх і зовнішніх викликів, ризиків та загроз.

Авторське трактування базових у процесі управління фінансовою безпекою понять (виклик, ризик та загроза) дозволило уточнити

взаємозв'язки між ними та обґрунтувати сутність їх об'єднання в дестабілізуючі фактори, які повинні бути найбільш важливим об'єктом уваги для суб'єктів безпеки на кожному етапі життєвого циклу підприємства. Під дестабілізуючими факторами запропоновано розуміти явища або обставини, які можуть, залежно від сили дії, негативно вплинути на його фінансово-господарську діяльність, що призведе до зниження фінансової безпеки. Розглянуто процес інтенсифікації дестабілізуючих факторів протягом життєвого циклу підприємства, що дозволило обґрунтувати важливість формування системи управління фінансовою безпекою в умовах певного підприємства з моменту його створення. За результатами аналізу встановлено функціональну структуру фінансової безпеки підприємства із обґрунтуванням можливих дестабілізуючих факторів щодо кожної складової.

Розроблено модель понятійно-категоріального апарату фінансової безпеки підприємства, яка демонструє логічні зв'язки між термінами, розкриває розуміння їх ролі та характеризує як системний та цілісний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства.

Доведено, що рівень фінансової безпеки підприємства залежить від наявності механізму забезпечення фінансової безпеки. Обґрунтовано, що такий механізм розглядається як система елементів, які логічно структуровані та взаємопов'язані, що забезпечують протидію та/або адаптацію до впливу внутрішніх та зовнішніх загроз з метою досягнення та підтримки фінансової стійкості, стабільності, рівноваги та надійності підприємства.

Запропоновано науковий підхід до побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, у межах якого розроблено механізм протидії загрозам фінансовій діяльності підприємства, який передбачає регламентовані відповідні процедури аналітичних досліджень внутрішніх та зовнішніх загроз, а також послідовність розробки і застосування заходів протидії їм для забезпечення фінансової стійкості, стабільності, рівноваги та надійності. Крім цього, доповнено перелік принципів такими як самовдосконалення та самодостатності, а також уточнено зміст відомих принципів (інтегрованості, гнучкості, орієнтованості, оптимізації, результативності, постійного моніторингу), засобів (фінансові, організаційні, інноваційно-технологічні, інформаційні, кадрові, технічні, нормативно-правові, морально-психологічні) та методів (адміністративні, фінансово-економічні, соціальні).

Для узагальнення та системного погляду розроблено теоретико-методичну модель побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства (рис. 1), яка дозволяє на теоретичному рівні розуміти умови, власні можливості та можливості співпраці, а також порядок формування та функціонування зазначеного механізму, що сприяє підвищенню рівня ефективності управління фінансовою безпекою підприємства.

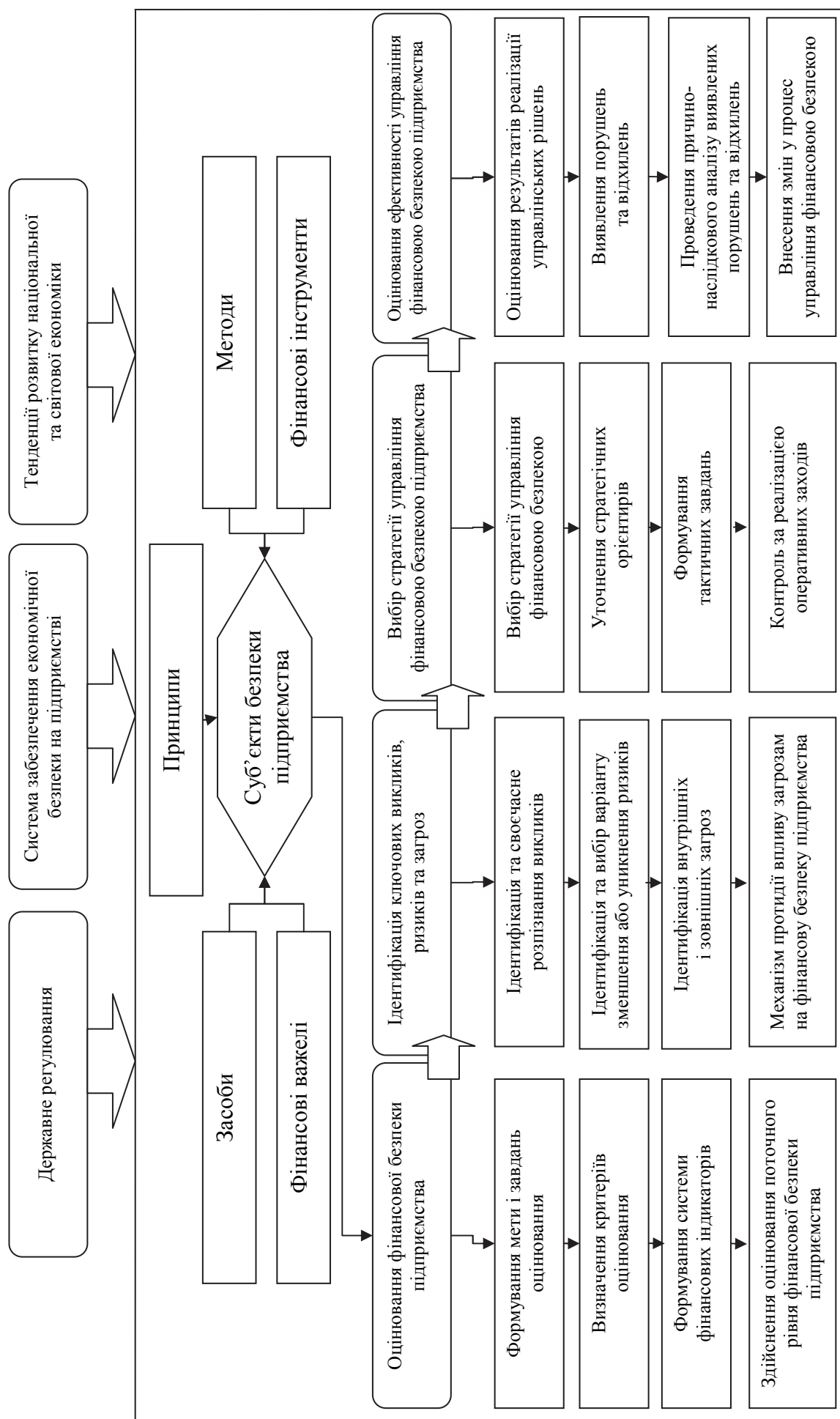

Рис. 1. Теоретико-методична модель побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств» розроблено мультифакторіальну модель управління фінансовою безпекою підприємств, обґрунтовано сутність базових для управління фінансовою безпекою підприємств домінантів, запропоновано концептуальну модель формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємств.

Встановлено взаємозв'язок між управлінням економічною безпекою підприємства, управлінням фінансовою діяльністю підприємства та управлінням фінансовою безпекою підприємства. В межах зазначеного зв'язку поняття «управління фінансовою безпекою підприємства» розглядається як процес впливу суб'єктів управління на об'єкт шляхом координації зусиль та використання ресурсів, необхідних для зміни середовища функціонування, з метою досягнення фінансових інтересів підприємства з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Встановлено специфіку управління фінансовою безпекою підприємства, що дозволило охарактеризувати об'єкти фінансової безпеки (фінансові інтереси, фінансові взаємовідносини та фінансові ресурси) та окреслити спектр пріоритетних завдань для суб'єктів безпеки із використанням ними найбільш доцільних методів та засобів управління.

Розроблено мультифакторіальну модель управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 2), в основі якої покладено системний підхід, коли управління фінансовою безпекою становить складову системи вищого порядку, тобто управління економічною безпекою підприємства, та одночасно містить систему нижчого порядку, яка передбачає управління протидією загрозам фінансовій підсистемі. Визначено основні етапи процесу управління за взаємопов'язаними рівнями управління (підприємство, економічна безпека підприємства, фінансова безпека підприємства та протидія загрозам) із характеристикою зворотного зв'язку, який є підставою для концентрації уваги на удосконаленні управління на усіх рівнях, що й обумовлює можливість досягнення та підтримання необхідного рівня безпеки для збереження та розвитку підприємства як соціально-економічної системи.

Визначено основні домінанти для управління фінансовою безпекою підприємства як об'єкта управління (фінансова стійкість, стабільність, рівновага, надійність) та уточнено їх зміст: фінансова стійкість – це здатність реагувати на зміну зовнішнього середовища та внутрішніх процесів, зберігаючи свою життєздатність та забезпечуючи досягнення фінансових інтересів; фінансова стабільність – здатність, після збурення внаслідок впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, повертатися до рівноваги або ж знаходити новий стан рівноваги, який уможливує подальше існування та розвиток підприємства; фінансова рівновага – здатність зберігати баланс власного та залученого капіталів, обсягів формування і використання фінансових ресурсів із допустимими відхиленнями, що не створює дисбаланс, не руйнує систему, а сприяє її розвитку; фінансова надійність – здатність захищено проводити фінансові операції, виконувати власні зобов'язання і сприяти в такий спосіб

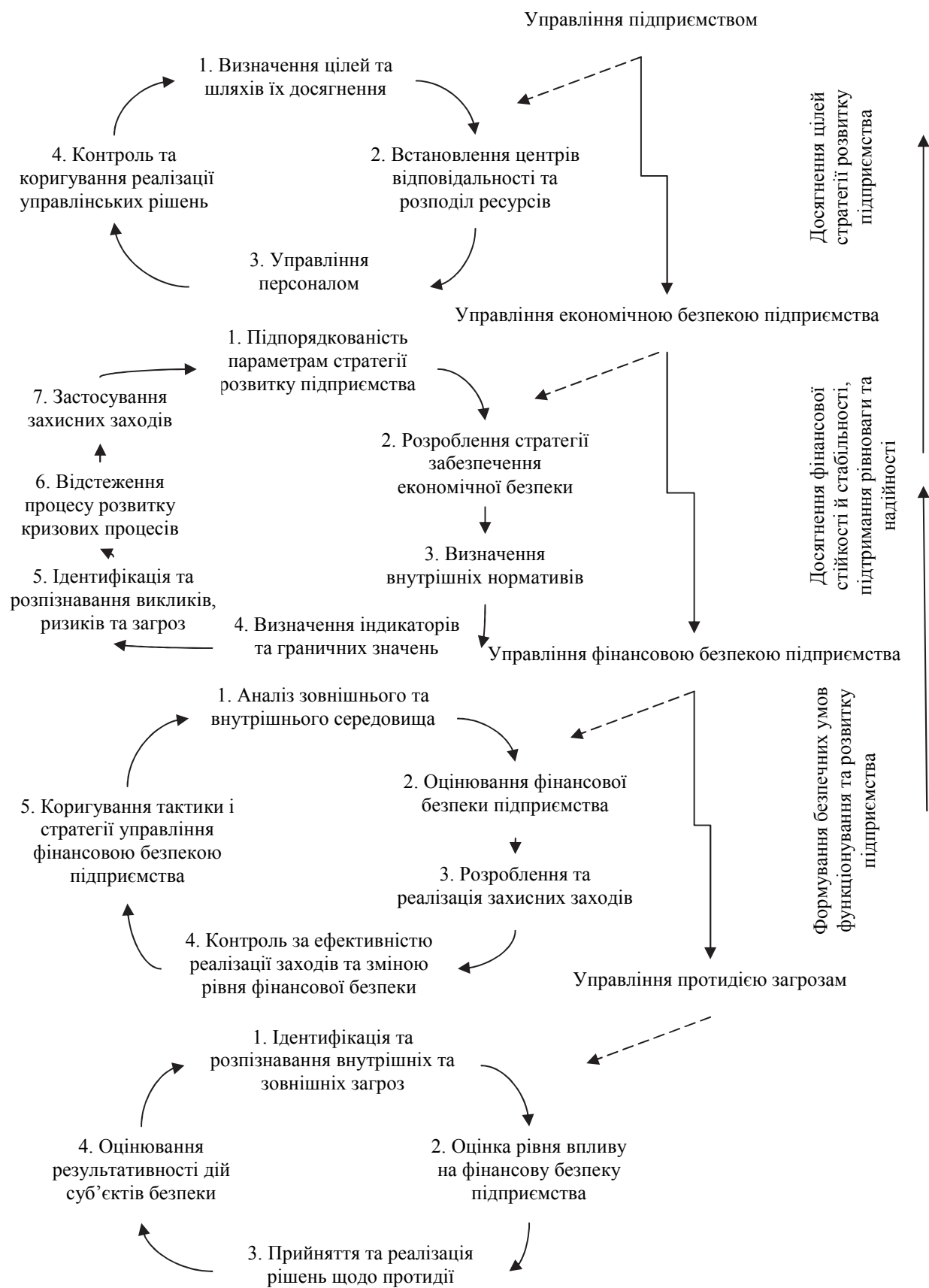

Рис. 2. Мультифакторіальна модель управління фінансовою безпекою підприємства

реалізації загальної стратегії розвитку в умовах конкурентного середовища. Виокремлено базові умови забезпечення зазначених домінант і визначено основні види діяльності для кожної з них із урахуванням впливів зовнішніх та внутрішніх чинників.

Удосконалено концептуальний підхід до формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємств, у межах якого вона розглядається як сукупність основних структурних елементів (служба безпеки, бухгалтерія, фінансовий відділ тощо), що загалом формують нову властивість, котра відрізняється від кожного з них та забезпечує цілеспрямований вплив на об'єкти безпеки для підтримання життєздатності системи та формування безпечних умов розвитку з урахуванням впливу зовнішнього середовища та зміни у внутрішньогосподарських процесах. Уточнено перелік та зміст основних елементів системи управління фінансовою безпекою підприємства: мета, завдання, об'єкт, суб'єкти, принципи і функції. Визначено послідовність формування системи управління фінансовою безпекою підприємства та перелік основних внутрішніх та зовнішніх чинників, які найбільш суттєво впливають на цей процес.

Розроблено радарну та секторну моделі системи управління фінансовою безпекою підприємства. Перша, на основі характеристик певного рівня домінантів, інформує про спроможність суб'єктів безпеки виконувати поставлені перед ними завдання, тобто розвиток або деградацію зазначеної системи. Друга, на підставі інформації про етапи життєвого циклу, дозволяє відстежувати циклічність розвитку системи управління фінансовою безпекою для своєчасного її удосконалення та недопущення деградації.

Розроблено концептуальну модель формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 3), яка містить домінанти, методику визначення впливу чинників на процес управління, а також окреслює процес діагностування управління фінансовою безпекою підприємства, в основі якого закладено оцінювання фінансової безпеки, результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності використання організаційної структури та ресурсного забезпечення, що створює необхідні умови для внесення змін у систему управління фінансовою безпекою підприємств.

У третьому розділі «Методологічне забезпечення оцінювання управління фінансовою безпекою підприємств» проведено аналіз тенденцій розвитку промисловості та підприємств окремих видів економічної діяльності, розроблено методичні засади формування організаційного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємств, сформовано теоретичний підхід до діагностування управління фінансовою безпекою підприємств, запропоновано методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємств.

За результатами аналізу показників фінансової діяльності промислових підприємств встановлено, що: найвищі темпи росту обсягу реалізованої продукції були характерні для виробництва фармацевтичної та харчової

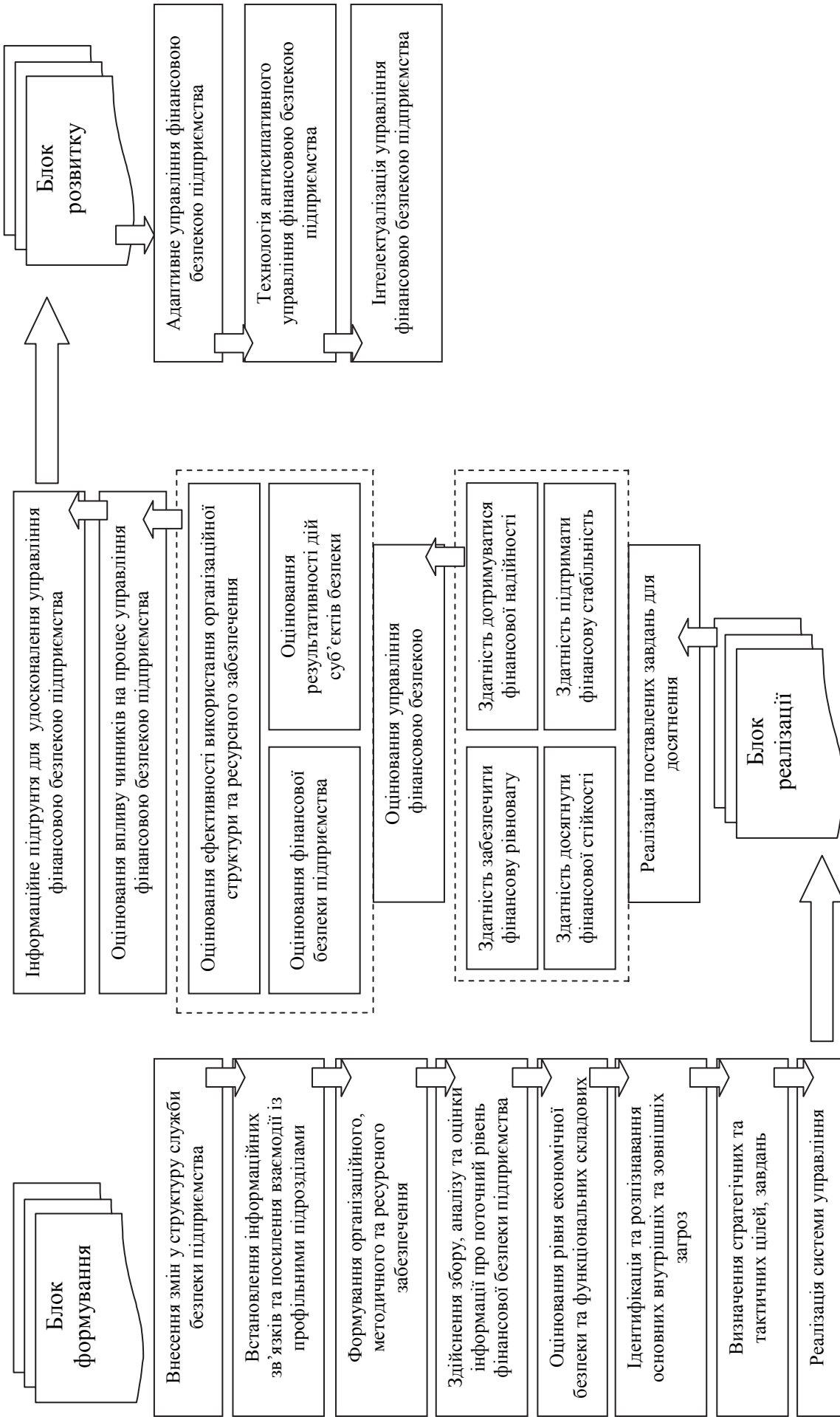

Рис. 3. Концептуальна модель формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства

промисловості, коли для інших видів економічної діяльності – неритмічність та спади тривалістю два-три роки; в структурі реалізованої промислової продукції критично скоротилася частка машинобудування із 9,3 % у 2010 р. до 6,1 % у 2016 р. із подальшим незначним зростанням у 2018 р. до 6,9 %; фінансові результати до оподаткування вказують на мінімальний рівень прибутку у 2010–2013 рр. та 2017–2018 рр., коли у 2014–2016 рр. – були сумарні збитки; частка збиткових підприємств у 2010–2018 рр. зменшується, але у 2018 р. все-таки становила 27,2 %; рівень рентабельності операційної діяльності, зокрема у 2015 р., на рівні 0,9 % вказує на недостатність уваги до оновлення асортименту продукції та формування конкурентних переваг, що загалом доводить важливість удосконалення управління фінансовою безпекою підприємств.

Розглянуто переваги та недоліки централізованої та децентралізованої форм управління фінансової безпеки підприємств. Обґрунтовано зміни до організаційної структури управління фінансовою безпекою підприємства, у межах яких виокремлено координуючу ланку, а саме – службу безпеки, та профільні підрозділи, до яких віднесено: бухгалтерію, планово-економічний відділ, фінансовий відділ, підрозділ конкурентної розвідки та службу внутрішнього контролю, а також відповідні зміни в системі їхньої взаємодії та інформаційного обміну. Розроблено методичні засади удосконалення зазначеного організаційного забезпечення шляхом координації дій профільних підрозділів, розподілу повноважень та сфер відповідальності, регламентування взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки, проектування системи комунікацій та за рахунок покращення роботи з персоналом, матеріально-технічного, інформаційного та методичного забезпечення. Застосування запропонованих методичних засад орієнтовано на розвиток системи управління фінансовою безпекою шляхом посилення взаємозв'язків між профільними підрозділами, безпосередньо залученими до процесу забезпечення фінансової безпеки, із координацією їхніх дій та провідною роллю служби безпеки підприємства.

Досліджено процес управління фінансовою безпекою підприємства із виокремленням послідовних етапів (аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища; оцінювання фінансової безпеки підприємства; розроблення та реалізація захисних заходів; контроль за ефективністю реалізації заходів та зміною рівня фінансової безпеки; коригування тактики і стратегії управління фінансовою безпекою підприємства), що уможливило розгляд діагностування управління фінансовою безпекою підприємства як комплексу процедур, що застосовуються для оцінювання поточного стану та визначення факторів зміни рівня фінансової безпеки й результативності дій суб'єктів безпеки підприємства в часовому просторі (динаміці).

Сформовано теоретичний підхід до діагностування процесу управління фінансовою безпекою підприємства шляхом уточнення понять «інформаційне забезпечення», «інформаційно-аналітичне забезпечення» та «обліково-аналітичне забезпечення». Це дозволило конкретизувати послідовність отримання, узагальнення, перевірки, аналізу, використання, передавання та

зберігання профільними підрозділами структурованої та неструктурованої інформації для: оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, оцінювання результативності дій суб'єктів безпеки, визначення впливу чинників на процес управління фінансовою безпекою підприємства та оцінювання результативності реалізації захисних заходів.

Розроблено методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 4), який передбачає поетапне визначення окремих індикаторів із їх поєднанням у групи за трьома складовими оцінювання: фінансової безпеки підприємства (X_1), результативності дій суб'єктів безпеки (X_2) та ефективності використання організаційної структури й ресурсного забезпечення (X_3). Для кожного індикатора визначено граничні значення, встановлено його вагомість у межах групи та визначено групові коефіцієнти вагомості в структурі певної складової. Встановлено шкалу для визначення рівнів для групи оцінювання («низький» (0,0–0,33), «нормальний» (0,33–0,67), «високий» (0,67–1,0)) фінансової безпеки, результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності використання організаційної структури й ресурсного забезпечення.

Оцінювання управління фінансовою безпекою промислових підприємств, здійснене за кілька років, представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати оцінювання управління фінансовою безпекою промислових підприємств, 2014–2018 рр. (коэф. вимір.)

Підприємство	2014			2015			2016			2017			2018		
	X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3
ПрАТ «Одеський машинобудівний завод»	0,11	0,23	0,13	0,12	0,24	0,14	0,12	0,24	0,17	0,15	0,25	0,13	0,07	0,22	0,11
ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод»	0,26	0,31	0,33	0,11	0,26	0,26	0,09	0,24	0,24	0,24	0,29	0,31	0,51	0,37	0,49
ПрАТ «Гребінківський машинобудівний завод»	0,36	0,47	0,37	0,34	0,46	0,37	0,29	0,34	0,28	0,34	0,45	0,33	0,3	0,42	0,28
ПрАТ «Золотоніський машинобудівний завод»	0,22	0,22	0,2	0,3	0,29	0,25	0,33	0,31	0,3	0,2	0,27	0,21	0,22	0,27	0,25
ПАТ «Карлівський машинобудівний завод»	0,2	0,26	0,14	0,47	0,4	0,35	0,27	0,34	0,25	0,38	0,4	0,31	0,39	0,4	0,37
ПрАТ «Барський машинобудівний завод»	0,58	0,45	0,4	0,65	0,49	0,43	0,62	0,47	0,43	0,59	0,49	0,46	0,62	0,49	0,46

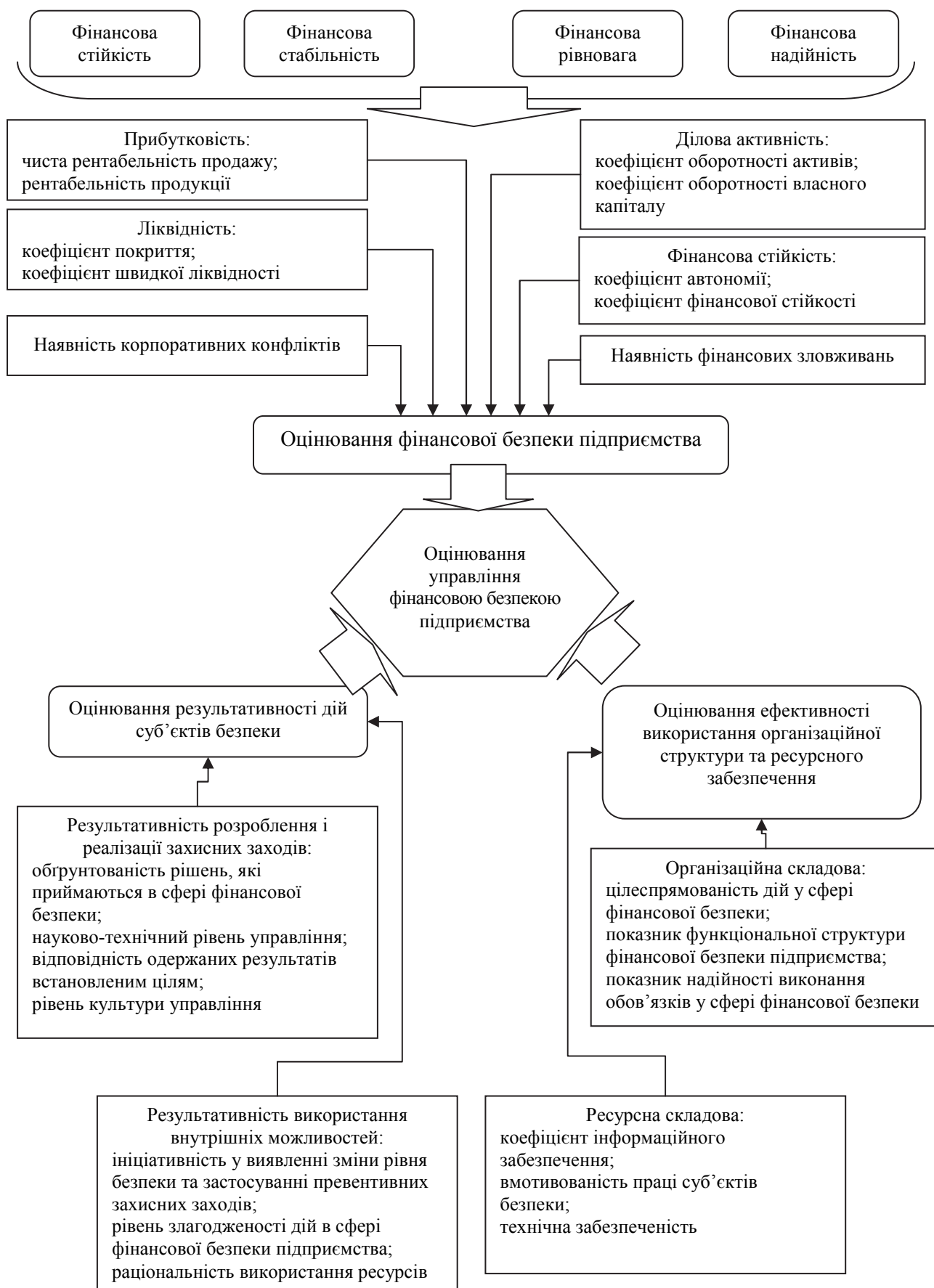

Рис. 4. Індикатори оцінювання управління фінансовою безпекою підприємства за основними складовими

Проведені розрахунки дозволили виявити: «низький» рівень фінансової безпеки більшості підприємств, зокрема ПрАТ «Одеський машинобудівний завод» (2014–2018 рр.), ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод» (2014–2017 рр.), ПрАТ «Гребінківський машинобудівний завод» (2016 та 2018 роки), ПрАТ «Золотоніський машинобудівний завод» (2014–2015 рр. та 2017–2018 рр.), ПАТ «Карлівський машинобудівний завод» (2014 та 2016 роки); низьку обґрунтованість управлінських рішень та узгодженість дій суб'єктів безпеки; відсутність ініціативи щодо застосування превентивних захисних заходів; недостатню узгодженість дій між структурними підрозділами; низьку вмотивованість працівників профільних підрозділів до виконання завдань у сфері фінансової безпеки підприємства; недостатню увагу до удосконалення процесу управління фінансовою безпекою підприємств.

У четвертому розділі «Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах посилення нестабільного середовища функціонування» визначено основні зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на процес управління фінансовою безпекою підприємств, розроблено теоретичні положення діагностування готовності системи управління фінансовою безпекою підприємств до впливу чинників, проведено моделювання впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на управління фінансовою безпекою промислових підприємств, розглянуто прикладні аспекти застосування адаптивного управління фінансовою безпекою підприємств.

Обґрунтовано, що через суттєве підвищення складності, збільшення кількості та зміни процесу реалізації загроз зростає важливість своєчасної реакції суб'єктів безпеки. Розглянуто сутність термінів «готовність» і «неготовність» стосовно процесу управління фінансовою безпекою підприємств. Сформовано теоретичні положення оцінювання готовності системи управління фінансовою безпекою підприємств, в основі яких авторська позиція трактування термінів «реактивність» та «інертність» системи управління фінансовою безпекою підприємства. Реактивність визначено як здатність системи безпеки підприємства реагувати на зміну зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування; інертність – це бездіяльність та нездатність реагувати на зміни, які можуть спричинити руйнування підприємства як соціально-економічної системи.

Доведено, що характеристика системи управління фінансовою безпекою підприємства як «реактивна» або «інертна» не є постійною, вона змінюється під впливом певних внутрішніх і зовнішніх чинників, що потребує їх відстеження для нейтралізації або посилення. Розглянуто можливі варіанти реакції системи управління фінансовою безпекою підприємства, відповідно до яких реактивна система спроможна реагувати на суттєві зміни в середовищі функціонування як негативного, так і позитивного характеру, а інертна, за рахунок своєї пасивності, орієнтована на ліквідацію наслідків від реалізації окремих внутрішніх та зовнішніх загроз і підтримання життєздатності системи у короткостроковій перспективі.

Обґрунтовано критерії оцінювання реактивності та інертності системи управління фінансовою безпекою підприємства, які застосовуються щодо чотирьох блоків індикаторів (основні доміанти управління фінансовою безпекою підприємства, функціональні складові фінансової безпеки, інформаційна та кадрова готовність). Обґрунтовано сукупність захисних заходів реактивної системи управління фінансовою безпекою підприємства із виокремленням стратегічних, тактичних та оперативних дій, застосування яких орієнтоване на стабілізацію ситуації та підтримання необхідного рівня фінансової безпеки підприємства.

Визначено, обґрунтовано та охарактеризовано зовнішні чинники, які найбільш суттєво впливають на процес управління фінансовою безпекою підприємств: настання фінансової кризи та стрімке знецінення національної валюти (x_1); непередбачувані політичні події (x_2); військові конфлікти та терористичні акти (x_3); стихійні лиха та катастрофи (x_4); поява монопольної структури на ринку (x_5); рейдерське захоплення (x_6); застосування торгових і фінансових санкцій (x_7); повне чи часткове блокування банківських рахунків (x_8). До внутрішніх чинників віднесено: втрату інформації, що становить комерційну таємницю (y_1); страйки працівників (y_2); суттєві скорочення персоналу (y_3); погіршення іміджу (y_4); призупинення фінансування окремих підрозділів чи проектів (y_5); неочікувану зміну керівництва (y_6); брак оборотних коштів (y_7); вимушену переорієнтацію виробництва на нові види продукції (y_8).

Шляхом застосування методу багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваг здійснено моделювання впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на управління фінансовою безпекою промислових підприємств (табл. 2–3).

Таблиця 2

Результати визначення зовнішніх чинників, що найсуттєвіше впливають на управління фінансовою безпекою підприємства

Функції	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
$\mu_{Q_1}^{nd}(X)$	0,516	0	0	0,210	0,210	0,726	0	1
$\mu_{Q_2}^{nd}(X)$	0	0	0	0	1	1	0	1
$\mu_Q^{nd}(X)$	0	0	0	0	0,210	0,726	0	1

де, $\mu_{Q_1}^{nd}(X)$ – функція належності множини невідомінованих альтернатив за першою згорткою Q_1^{nd} ;

$\mu_{Q_2}^{nd}(X)$ – функція належності множини невідомінованих альтернатив за другою згорткою Q_2^{nd} ;

$\mu_Q^{nd}(X)$ – множина невідомінованих альтернатив за двома згортками $Q^{nd}(X) = Q_1^{nd}(X) \cap Q_2^{nd}(X)$.

Проведені розрахунки дають змогу визначити найбільш вагому альтернативу, для якої ступінь невідомості за обома згортками максимальний, $-\mu_Q^{no}(Xi) = \max \mu_Q^{no}$:

$$\mu_Q^{no}(X) = [0; 0; 0; 0; 0,210; 0,726; 0; 1]$$

Встановлено, що на управління фінансовою безпекою ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод» найсуттєвіший вплив серед зовнішніх чинників має x_8 – повне чи часткове блокування банківських рахунків. Високий ступінь невідомості мали також чинники: x_6 – рейдерське захоплення та x_5 – поява монопольної структури на ринку.

Таблиця 3

Результати визначення внутрішніх чинників, що найсуттєвіше впливають на управління фінансовою безпекою підприємства

Функції	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	y_7	y_8
$\mu_{Q1}^{no}(Y)$	0	0,146	0	0	0	0	0,702	1
$\mu_{Q2}^{no}(Y)$	0	1	0	0	0	0	1	1
$\mu_Q^{no}(Y)$	0	0,146	0	0	0	0	0,702	1

Проведені розрахунки дозволяють визначити найбільш вагому альтернативу, для якої ступінь невідомості за обома згортками максимальний, $-\mu_Q^{no}(Yi) = \max \mu_Q^{no}$:

$$\mu_Q^{no}(Y) = [0; 0,146; 0; 0; 0; 0; 0,702; 1]$$

Отримані результати демонструють, що для управління фінансовою безпекою ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод» найбільш вагомим внутрішнім чинником був y_8 – вимушена переорієнтація виробництва на нові види продукції. Високий ступінь невідомості був характерний також для таких чинників: y_7 – брак оборотних коштів, а також y_2 – страйки працівників.

Систематизація чинників та застосування методу багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваг дозволила отримати інформацію, необхідну для удосконалення системи управління фінансовою безпекою підприємств, особливо, визначення тих чинників, які потребують першочергової уваги, а також обґрунтування доцільності застосування адаптивного чи антисипативного видів управління.

Спираючись на власне розуміння базових понять «адаптація» (процес пристосування до змін усієї системи, її окремих компонентів, впливів і зв'язків між керуючою та керованою підсистемами, що має постійний характер і забезпечує її функціонування та розвиток) та «адаптивність» (здатність системи здійснити адаптацію, тобто, з точки зору управління, розробити й

реалізувати комплекс рішень, зокрема нестандартних, спрямованих на зміну керуючої та керованої підсистем, процесу впливу, організаційного та ресурсного забезпечення). Обґрунтовано, що адаптивне управління фінансовою безпекою підприємства – це процес реалізації узгоджених заходів, в умовах обмеженого інформаційного забезпечення та швидкої і складно передбачуваної зміни умов функціонування, які передбачають внесення змін в організаційну структуру, стиль і методи управління фінансовою безпекою для покращення результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності реалізації захисних заходів.

Сформовано науково-практичний підхід до застосування адаптивного управління, який передбачає три можливі варіанти адаптації (пасивна, активна та динамічна), вибір однієї з яких здійснюється за результатами оцінювання змін у зовнішньому й внутрішньому середовищі та усіх складових управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 5).

Застосування розробленої моделі орієнтовано на внесення змін у функціонування системи управління фінансовою безпекою підприємства для підтримання спроможності суб'єктів безпеки розробляти та виконувати рішення, спрямовані на досягнення фінансової стійкості, підтримання фінансової стабільності, забезпечення фінансової рівноваги та дотримання фінансової надійності з урахуванням змін у зовнішньому середовищі та динамічності внутрішніх процесів.

Використовуючи системний підхід, розроблено механізм адаптивного управління фінансовою безпекою підприємства, складовими якого є суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки та адаптер, який визначає характер змін у керованій та керуючій підсистемах. Розроблені варіанти адаптації та механізм адаптивного управління створюють основу для застосування диференційованого підходу в удосконаленні управління фінансовою безпекою підприємства.

Запропоновано практичні рекомендації щодо застосування адаптивного управління на промислових підприємствах (соціальна адаптація, науково-технічна адаптація, адміністративна адаптація) з урахуванням змін у зовнішньому середовищі та внутрішньогосподарських процесах для своєчасного проведення адаптивних процедур стосовно керуючої та керованої підсистем у межах системи управління фінансовою безпекою підприємства.

У п'ятому розділі «Напрями удосконалення інструментарію управління фінансовою безпекою підприємств» розроблено технологію антисипативного управління фінансовою безпекою підприємств, сформовано теоретико-методичне підґрунтя вибору захисних заходів у процесі управління фінансовою безпекою підприємств, обґрунтовано доцільність та розроблено програму інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємств.

Встановлено, що ключовою проблемою для українських підприємств у сфері забезпечення необхідного рівня безпеки стає не лише створення та адаптація системи управління, але труднощі зі своєчасним отриманням достовірної та повної інформації, як основи для прийняття адекватних до

ситуації управлінських рішень. Йдеться про розпізнання процесів зміни рівня безпеки на ранніх етапах, що дозволяє, в умовах турбулентності середовища, в якому функціонує підприємство, отримати певний необхідний часовий проміжок для швидкої реакції із більш раціональним використанням наявного організаційного й ресурсного забезпечення, тобто використання технології антисипативного управління.

Рис. 5. Модель адаптивного управління фінансовою безпекою підприємства

Оснoву розробленої технології антисипативного управління фінансовою безпекою підприємств (рис. 6), з урахуванням специфіки фінансово-

господарської діяльності промислових підприємств та процесу управління фінансовою безпекою підприємств, становлять чотири етапи: підготовки, моніторингу, розроблення превентивних захисних заходів та їх застосування. Водночас розглянуто та уточнено сутність слабких сигналів, зокрема в частині джерел їх отримання, відстеження періодичності отримання, відокремлення їх від елементів «інформаційного шуму», спостереження за трансформацією у сильні сигнали шляхом внесення змін в інформаційне забезпечення взаємодії профільних підрозділів у системі антисипативного управління. Обґрунтовано критерії визначення слабких сигналів відповідно до функціональних складових фінансової безпеки, а також проведення моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища за трьома етапами: збір інформації; узагальнення та перевірка інформації; аналіз із проведенням елімінування і факторного аналізу, встановленням причино-наслідкових зв'язків. Розроблено можливі сценарії із прогнозуванням наслідків за реалізації різних варіантів превентивних захисних заходів.

Обґрунтовано, що вибір певного альтернативного варіанту превентивних захисних заходів повинен здійснюватися залежно від можливих втрат, які будуть завдані підприємству внаслідок виникнення або ж посилення ключових загроз для фінансової безпеки. Доведено, що обмеженість ресурсного забезпечення та висока динамічність середовища функціонування вимагає реагування лише на ті сигнали, які можуть спричинити суттєвий вплив на фінансову безпеку підприємства, що потребує більш активного застосування економіко-математичних та експертних методів.

Для забезпечення гнучкості управління фінансовою безпекою підприємства обґрунтовано доцільність застосування різних варіантів заходів. Так, антисипативні заходи (x_1) орієнтовані на виявлення слабких сигналів, які дозволяють розробити та реалізувати суб'єктам безпеки превентивні управлінські рішення для зменшення ймовірності виникнення та уникнення посилення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, антикризові (x_2) – передбачають реалізацію заходів щодо гальмування кризових процесів підприємства, недопущення його банкрутства із подальшим відновленням нормальної фінансово-господарської діяльності, адаптивні (x_3) – спрямовані на систематичне відстеження динаміки середовища функціонування підприємства для поетапного внесення змін в дії суб'єктів безпеки, тобто їх адаптування, з метою максимально тривалого підтримання життєздатності підприємства.

Сформовано теоретико-методичні засади вибору захисних заходів (антисипативні, адаптаційні, антикризові), застосувавши метод багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваг, використовуючи шість базових критеріїв: рівень фінансової безпеки підприємства (g_1), результативність дій суб'єктів безпеки (g_2), ефективність використання організаційної структури та ресурсного забезпечення (g_3); готовність системи управління до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників (g_4); час на прийняття рішення (g_5); рівень інформаційного забезпечення (g_6).

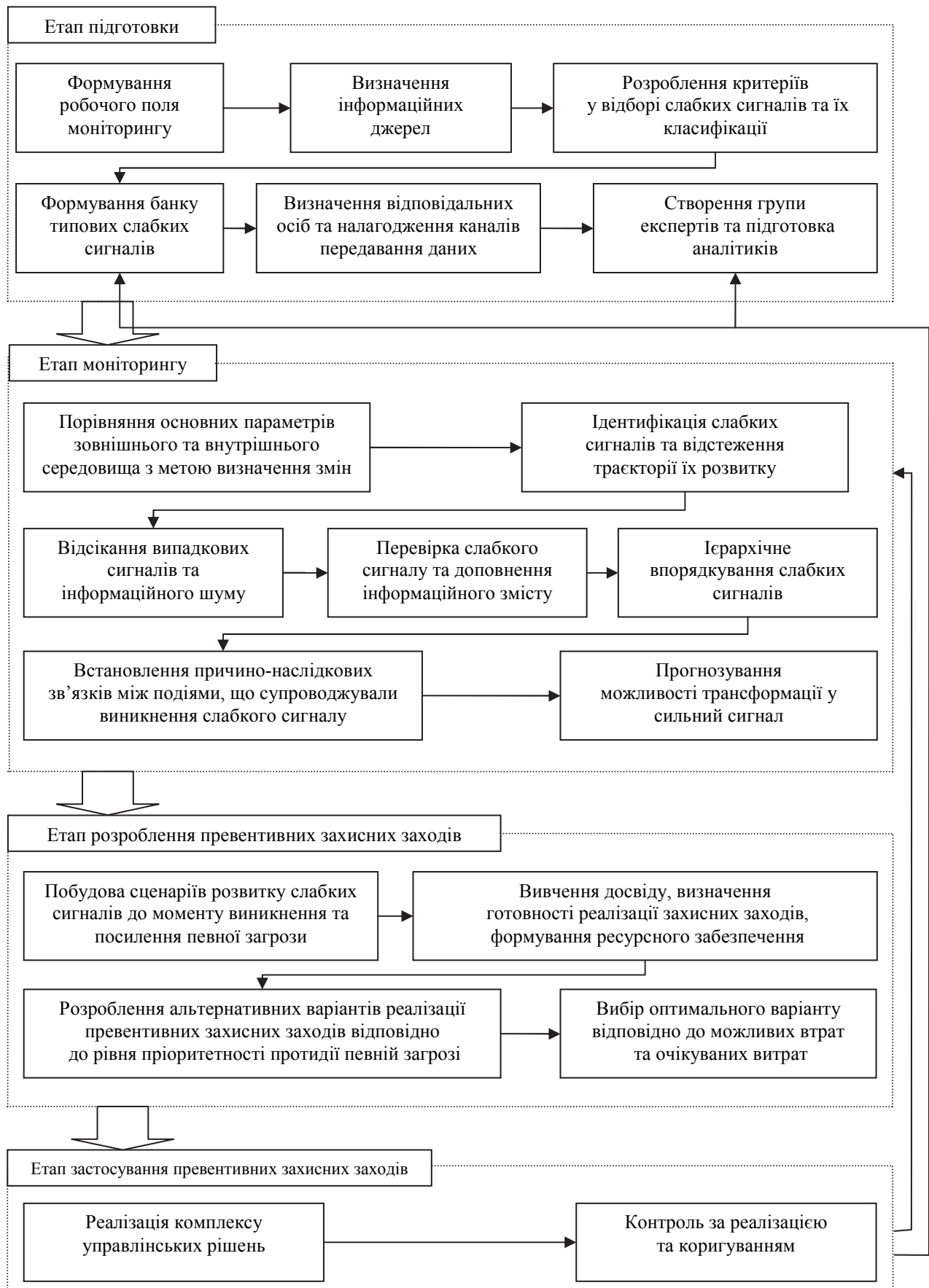

Рис. 6. Технологія антисипативного управління фінансовою безпекою промислового підприємства

Проведено математичне моделювання щодо визначення варіанту захисних заходів із використанням результатів кількісного та якісного аналізу критеріїв оцінювання управління фінансовою безпекою ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод». Це допомогло встановити, що серед можливих варіантів (антисипативні, адаптаційні, антикризові) доцільно обрати антисипативні заходи (табл. 4).

Таблиця 4

Результати визначення варіанту захисних заходів

Функції	x_1	x_2	x_3
$\mu_{Q1}^{no}(X)$	1	0	1
$\mu_{Q2}^{no}(X)$	1	0	0,274

$$\mu_{Q^{no}}(X) = [1; 0; 0,274]$$

Крім цього, отримані результати спонукали до визначення факторів, які найбільш суттєво можуть вплинути на ефективність застосування антисипативних захисних заходів. Для цього як фактори були використані раніше застосовані критерії оцінювання управління фінансовою безпекою. За результатами проведених розрахунків було вилучено критерій (g_1), що визначав рівень фінансової безпеки підприємства, оскільки він є домінуючим із нівелюючим впливом на інші фактори, що призводить до отримання необ'єктивних результатів оцінювання ефективності антисипативного управління.

Проведені розрахунки засвідчили (табл. 5), що ситуація на ПрАТ «Бериславський машинобудівний завод» вимагає застосування антисипативних захисних заходів, ефективність реалізації яких найбільшою мірою залежить від часу прийняття рішення (g_5) та результативності дій суб'єктів безпеки (g_2).

Таблиця 5

Результати визначення факторів, які найбільш суттєво впливають на ефективність застосування антисипативних захисних заходів

Функція	g_2	g_3	g_4	g_5	g_6
$\mu_{Q^{po}}(g)$	0,654	0	0	1	0

$$\mu_{Q^{po}}(g) = [0,654; 0; 0; 1; 0]$$

Застосування запропонованих теоретико-методичних засад вибору захисних заходів забезпечує гнучкість управління фінансовою безпекою підприємств.

Узагальнено основні параметри інтелектуалізації (суспільства, економіки, праці, підприємства, управління), що сприяло розгляду цього терміну щодо управління фінансовою безпекою підприємства (рис. 7).

В авторському трактуванні інтелектуалізація передбачає генерування нових знань та набуття вмій щодо можливої зміни рівня фінансової безпеки та варіантів дій з метою підтримання стабільності й стійкості функціонування, повернення до стану рівноваги й надійності у реалізації захисних заходів, а також розширення можливостей для їх застосування суб'єктами безпеки через удосконалення організаційного забезпечення, підтримки ініціативності працівників профільних підрозділів, децентралізації у вирішенні окремих завдань.

Доведено, що інтелектуалізація управління фінансовою безпекою підприємств повинна передбачати використання інтелектуальних ресурсів, інтелектуального потенціалу для формування інтелектуального капіталу.

Рис. 7. Теоретичне підґрунтя визначення сутності терміна «інтелектуалізація управління фінансовою безпекою підприємства»

Запропоновано здійснювати інтелектуальну стратифікацію суб'єктів безпеки шляхом оцінювання рівня інтелекту кожного працівника із подальшим їх групуванням на тих, що є носіями «елітного», «неординарного» або «ординарного» інтелекту. Обґрунтовано, що результати інтелектуальної стратифікації повинні стати основою процесу розвитку інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства із проведенням змін у: кадровому складі підрозділів, залучених у забезпеченні фінансової безпеки, доборі претендентів на вакантні посади, системі мотивації працівників для збільшення особистих інтелектуальних характеристик і програмі перепідготовки та підвищення кваліфікації суб'єктів безпеки.

Розроблено теоретико-методологічні засади інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства, яка орієнтована на розвиток інтелектуалізації в

керуючій та керованій підсистемах для досягнення синхронності у зростанні інтелектуальних характеристик усіх учасників взаємодії. Для реалізації зазначених засад розроблено програму інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства, структурна схема якої подана на рис. 8.

Доведено, що інтелектуальна активність керівної підсистеми, тобто суб'єктів безпеки, повинна ґрунтуватися на здатності отримувати, узагальнювати, аналізувати, оцінювати та використовувати інформаційні ресурси, обсяги яких мають тенденцію до зростання.

Рис. 8. Програма інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства

Застосування розробленої програми спрямовано на зростання особистих інтелектуальних характеристик та організаційних знань, збільшення інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу, посилення взаємодії між усіма підрозділами та більш ефективне використання інтелектуальних ресурсів, що в сукупності сприятиме зростанню інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано нове вирішення наукової проблеми розроблення концептуальних, теоретико-методологічних та методико-прикладних засад управління фінансовою безпекою підприємств. Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. У дисертаційній роботі запропоновано науковий підхід до побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки, який враховує пріоритетність для існування та розвитку підприємства як соціально-економічної системи, необхідність досягнення фінансової стійкості, підтримання фінансової стабільності, забезпечення фінансової рівноваги та дотримання фінансової надійності, що можливе шляхом: відстеження зміни рівня безпеки, виявлення та застосування захисних заходів стосовно викликів, ризиків та загроз, розроблення та реалізації стратегії, оцінювання ефективності управління із внесенням необхідних коректив, що в сукупності сприяє формуванню безпечних умов для розвитку підприємства та досягненню фінансових інтересів.

2. Обґрунтовано можливість досягнення цілей у сфері забезпечення фінансової безпеки підприємства за рахунок чіткості розроблення та реалізації управлінських рішень на усіх рівнях управління, тобто підприємства загалом, економічної безпеки, фінансової безпеки із подальшою конкретизацією захисних заходів стосовно внутрішніх і зовнішніх загроз. Застосування розробленої мультифакторіальної моделі управління фінансовою безпекою підприємства сприяє конкретизації етапності процесу управління, посиленню керуючого впливу та його корегуванню для підтримання необхідного рівня безпеки з урахуванням зміни зовнішнього та внутрішнього середовища.

3. Визначено та охарактеризовано взаємозв'язок між системами управління підприємством, економічною безпекою та фінансовою безпекою, що сприяло розгляду процесу розвитку/деградації системи управління фінансовою безпекою підприємства, а також визначення для неї основних етапів життєвого циклу. Обґрунтовано концептуальний підхід до формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства, застосування якого уможливорює, спираючись на результати оцінювання процесу управління та впливу внутрішніх й зовнішніх чинників, збільшення гнучкості за рахунок застосування антисипативного чи адаптивного видів управління та інтелектуалізації управління фінансовою безпекою.

4. Обґрунтовано, що без належної координації дій, розробленого методичного забезпечення та чіткого регламентування процесу реалізації захисних заходів, в умовах збільшення важкопрогнозованої турбулентності змін середовища функціонування, суб'єкти безпеки нездатні забезпечити виконання поставлених перед ними завдань. Розроблені методичні засади формування організаційного забезпечення орієнтовані на удосконалення

управління фінансовою безпекою підприємств на основі чіткого регламентування дій, взаємозв'язків і взаємодоповнення між службою безпеки як координуючої ланки та профільними підрозділами, які задіяні у фінансовій діяльності підприємства та володіють необхідними ресурсами, використання яких у сфері фінансової безпеки забезпечить досягнення та підтримку необхідного рівня безпеки.

5. Встановлено, що кожен із етапів процесу управління фінансовою безпекою підприємства потребує належного інформаційного забезпечення, формування якого вимагає створення системи діагностування, з орієнтацією на отримання, перевірку та аналіз структурованої та неструктурованої інформації. Застосування розробленого теоретичного підходу до діагностування управління фінансовою безпекою підприємства дає змогу внести зміни в наявну систему інформаційно-аналітичного й обліково-аналітичного забезпечення із їх частковою переорієнтацією на задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки, що сприятиме зменшенню невизначеності під час розроблення та реалізації управлінських рішень у сфері фінансової безпеки підприємства.

6. З'ясовано, що управління фінансовою безпекою підприємства потребує своєчасної, повної та достовірної інформації щодо суб'єктів та об'єктів безпеки, а також керуючого впливу, що їх об'єднує, із відстеженням усіх змін в межах системи управління. Розроблений методичний підхід, орієнтований на характеристику рівня фінансової безпеки, результативності дій суб'єктів безпеки та ефективності використання організаційної структури та ресурсного забезпечення, уможлиблює отримання достовірної інформації для розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства.

7. Розроблені теоретичні положення діагностування готовності системи управління фінансовою безпекою підприємства ґрунтуються на позиціях необхідності суб'єктів безпеки бути здатними до зміни внаслідок впливу ключових зовнішніх і внутрішніх загроз. Запропоновано рівень готовності визначати на основі оцінювання чотирьох блоків, які комплексно характеризують процес управління фінансовою безпекою підприємств. Результати оцінювання дають змогу визначити систему управління фінансовою безпекою певного підприємства як реактивну або інертну із подальшим внесенням необхідних змін для підвищення рівня її готовності.

8. Визначено перелік ключових внутрішніх та зовнішніх чинників, які найсуттєвіше впливають на процес управління фінансовою безпекою промислових підприємств. Побудовано модель пріоритетного впливу чинників, яка ґрунтується на результатах аналітичних досліджень та застосуванні методу багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги. Розроблена модель може слугувати аналітичним інструментом для розгляду можливих напрямів удосконалення управління фінансовою безпекою промислових підприємств.

9. Доведено, що адаптацію в межах системи управління фінансовою безпекою підприємства доцільно розглядати шляхом коригування діяльності суб'єктів безпеки як керуючої підсистеми, на підставі комплексного розгляду змін зовнішнього й внутрішнього середовища, зокрема в частині посилення негативного впливу загроз, а також результатів оцінювання управління фінансовою безпекою. Запропоновано три варіанти адаптаційних процедур (пасивна, активна та динамічна), які регламентують порядок внесення змін в організаційне й ресурсне забезпечення, стиль та методи управління, що забезпечує удосконалення управління фінансовою безпекою промислових підприємств.

10. Обґрунтовано, що перевага антисипативного управління фінансовою безпекою полягає в можливості застосування, на основі отриманих слабких сигналів, превентивних захисних заходів для протидії посиленню негативного впливу загроз та зменшенню можливих втрат. Часовий резерв, який отримують суб'єкти безпеки завдяки ідентифікації слабких сигналів та прогнозуванню ймовірності їх трансформації у сильні сигнали, сприяє вибору найбільш доцільного варіанту превентивних захисних заходів, застосування яких забезпечує суттєву економію ресурсного забезпечення.

11. Доведено можливість досягнення гнучкості управління фінансовою безпекою підприємства завдяки застосуванню в кожній окремій ситуації найбільш доцільних захисних заходів. Обґрунтовано сутність антисипативних, адаптаційних та антикризових заходів та перелік критеріїв (рівень фінансової безпеки підприємства, результативність дій суб'єктів безпеки, ефективність використання організаційної структури та ресурсного забезпечення; готовність системи управління до зміни впливу зовнішніх і внутрішніх чинників; час прийняття рішення, рівень інформаційного забезпечення), які доцільно використовувати при виборі даних заходів. Отримані результати можуть бути використані для внесення змін у процес управління фінансовою безпекою для досягнення й підтримання рівня фінансової безпеки з найбільш раціональним використанням організаційного й ресурсного забезпечення.

12. Доведено, що умови ведення бізнесу в Україні характеризуються нестабільністю, рівень невизначеності є критичним, а знання швидко старіють. Це вимагає приділення належної уваги систематичному накопиченню професійних і загальноосвітніх знань та вмінь у суб'єктів безпеки та підвищенню їх компетентності з усіх ключових питань. Застосування розроблених теоретико-методологічних засад інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємства сприяє стимулюванню інтелектуальної активності суб'єктів безпеки, яке, у поєднанні із посиленням інформаційного обміну, забезпечує підвищення готовності реагувати на будь-які зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі та ефективнішому використанню інтелектуальних ресурсів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с. (22,32 др. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Мельник С. І. Основні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка*. Економічні науки. 2013. Вип. 8. С. 147–150 (0,25 др. арк.).

3. Мельник С. І., Горбан І. М. Дослідження впливу факторів еластичності пропозиції та попиту на рівень економічної безпеки великоформатного торговельного підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2013. Вип. 1. С. 216–224 (0,50 др. арк.) (особистий внесок здобувача: запропоновано методичний інструментарій, що дозволяє формувати управлінські рішення з позиції максимізації рівня економічної безпеки підприємства (0,25 др. арк.)).

4. Мельник С. І. Теоретичні основи фінансової безпеки підприємства. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2013. Вип. 23.14. С. 276–281 (0,41 др. арк.).

5. Мельник С. І., Горбан І. М., Рехлецький Є. А. Теоретико-методичні аспекти використання методологій функціонально-вартісного моделювання в управлінні економічною безпекою суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2014. Вип. 2. С. 275–287 (0,50 др. арк.) (особистий внесок здобувача: досліджено методологію функціонально-вартісного моделювання як одного з інструментів підвищення рівня економічної безпеки підприємства (0,25 др. арк.)).

6. Мельник С. І., Лисий Ю. В., Гирович В. І. Фінансовий моніторинг у системі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2016. Вип. 1. С. 71–81 (0,62 др. арк.) (особистий внесок здобувача: розглянуто фінансовий моніторинг у системі забезпечення економічної безпеки підприємства (0,32 др. арк.)).

7. Мельник С. І., Франчук В. І., Пригунов П. Я. Безпекова діяльність: системний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2017. Вип. 1. С. 154–163. (0,60 др. арк.) (особистий внесок здобувача: визначена логічна структура механізмів безпекової діяльності (0,20 др. арк.)).

8. Мельник С. І., Наконечна Н. В. Передумови формування і розвитку фінансового контролінгу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2017. Вип. 2. С. 218–225 (0,50 др. арк.) (особистий внесок здобувача: розкрито основні етапи фінансового контролінгу на рівні суб'єктів господарювання (0,25 др. арк.)).

9. Мельник С. І. Визначення основних чинників впливу на фінансову надійність в контексті управління фінансовою безпекою підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. (0,47 др. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7361>.

10. Мельник С. І., Наконечна Н. В. Роль внутрішнього аудиту в системі економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2018. Вип. 2. С. 176–183 (0,43 др. арк.) (особистий внесок здобувача: окреслено потребу внутрішнього аудиту в системі економічної безпеки підприємства (0,21 др. арк.)).

11. Мельник С. І. Особливості формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. (0,50 др. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7364>.

12. Мельник С. І. Фінансова безпека підприємства: сутність та сучасні проблеми забезпечення. *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. праць Національного авіаційного університету. 2019. Вип. 1 (69). Ч. 2. С. 7–12 (0,62 др. арк.).

13. Мельник С. І. Система управління фінансовою безпекою підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*: збірник наукових праць. 2019. Вип. 3 (214). С. 76–82 (0,51 др. арк.).

14. Мельник С. І. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства. *Бізнес-навігатор*: науково-виробничий журнал. 2019. Вип. 2 (51). С. 84–87 (0,52 др. арк.).

15. Мельник С. І. Загрози фінансовій безпеці підприємств: методичні аспекти реалізації захисних заходів. *Держава та регіони*: науково-виробничий журнал. Серія економіка та підприємництво. 2019. Вип. 2 (107). С. 99–104 (0,65 др. арк.).

16. Мельник С. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2019. Вип. 1 (58). С. 117–123 (0,60 др. арк.).

17. Мельник С. І. Сутнісна характеристика поняття «фінансова безпека підприємства». *Держава та регіони*: науково-виробничий журнал. Серія економіка та підприємництво. 2019. Вип. 3 (108). С. 234–239 (0,51 др. арк.).

18. Мельник С. І. Дослідження викликів, ризиків, загроз та небезпеки в системі забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. праць Національного авіаційного університету. 2019. Вип. 4/72. Ч. 1. С. 172–177 (0,49 др. арк.).

19. Мельник С. І. Основні структурні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Причорноморські економічні студії*:

науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. 2019. Вип. 44. С. 72–76 (0,62 др. арк.).

20. Мельник С. І. Процес управління фінансовою безпекою підприємства в сучасних умовах розвитку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. Вип. 3/65. С. 244–250 (0,44 др. арк.).

21. Мельник С. І. Основні чинники впливу на фінансову стабільність в контексті управління фінансовою безпекою підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць Національного авіаційного університету*. 2019. Вип. 5/73. Ч. 2. С. 92–97 (0,47 др. арк.).

22. Мельник С. І. Характеристика реактивності та інертності системи управління фінансовою безпекою підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48. Ч. 3. С. 99–102. (0,44 др. арк.).

23. Мельник С. І. Теоретичні аспекти застосування антисипативного управління фінансовою безпекою підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 31–35. (0,50 др. арк.).

Статті в іноземних виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз

24. Identification the ways of counteraction of the threats to the financial security of high-tech enterprises / Franchuk V., Omelchuk O., Melnyk S., Kelman M., Mykytyuk O. *Business: Theory and Practice*. 2020. Vol. 21. No. 1. pp. 1–9. URL: <https://journals.vgtu.lt/index.php/BTP/article/view/11215> (0,83 др. арк.) (особистий внесок здобувача: визначено зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці підприємств) (0,20 др. арк.)).

25. Melnyk S. Organizational support for managing the financial security of the enterprise. *Modern Science – Moderni veda*. 2020. № 1. p. 20–28. (0,57 др. арк.).

26. Anti-crisis personnel management in the process of ensuring the economic security of the enterprise / Melnyk S., Shuprudko N., Kolosovska I., Berest I., Pasichnyk M. *Business: Theory and Practice*. 2020. Vol. 21. No. 1. pp. 272–281. URL: <https://journals.vgtu.lt/index.php/BTP/article/view/11438>. (0,81 др. арк.) (особистий внесок здобувача: визначено чинники, які впливають на процес управління економічною безпекою підприємств) (0,20 др. арк.)).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Мельник С. І., Сідлецький А. В. Фінансовий контроль за легалізацією («відмиванням») доходів отриманих злочинним шляхом. *Wykształcenie i nauka bez granic – 2012: materiały VIII międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji*. (m. Przemysl, 7–15 grudnia 2012 r.). Przemysl, 2012. S. 61–62 (0,13 др. арк.) (особистий внесок здобувача: визначено найпоширеніші схеми відмивання доходів в Україні) (0,10 др. арк.)).

28. Мельник С. І. Основні підходи до визначення поняття фінансової безпеки підприємства. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі*

економічної безпеки держави: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 травня 2013 р.). Львів, 2013. С. 189–190 (0,12 др. арк.).

29. Мельник С. І. Основні ризики та загрози фінансовій безпеці підприємства. *Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки*: матер. міжвузів. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 грудня 2013 р.). Львів, 2013. С. 220–222 (0,12 др. арк.).

30. Мельник С. І., Гирович В. І. Організація системи економічної безпеки на підприємстві. *Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки*: матер. міжвузів. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2014 р.). Львів, 2014. С. 66–69 (0,21 др. арк.) (особистий внесок здобувача: окреслено основні завдання системи економічної безпеки на підприємстві (0,11 др. арк.)).

31. Мельник С. І., Франчук В. І. Безпека як властивість соціальної системи. *Концептуальні засади економічного і правового забезпечення безпеки держави в умовах євроінтеграції*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса–Черкаси, 29–30 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 104–107 (0,16 др. арк.) (особистий внесок здобувача: охарактеризовано поняття «стійкість» та «самодостатність» у структурі поняття «безпека соціальної системи» (0,08 др. арк.)).

32. Мельник С. І. Класифікація основних ризиків та загроз фінансовій безпеці підприємства. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 15–16 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 98–99 (0,12 др. арк.).

33. Мельник С. І., Лисий Ю. В. Фінансовий моніторинг в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2015)*: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 21–22 травня 2015 р.). Харків, 2015. URL: <http://khibs.edu.ua/images/userfiles/file/infeco2015.rar> (0,20 др. арк.) (особистий внесок здобувача: визначено вплив фінансового моніторингу в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства (0,10 др. арк.)).

34. Мельник С. І., Івахів А. Б. Основні загрози економічній безпеці підприємства. *Економічна безпека України: стан, проблеми та перспективи*: матер. всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 22 квітня 2016 р.). Львів, 2016. С. 173–175 (0,15 др. арк.) (особистий внесок здобувача: розкрито основні загрози економічній безпеці підприємства (0,10 др. арк.)).

35. Мельник С. І. Проблематика забезпечення фінансової безпеки підприємств в Україні. *Гібридні загрози економічній безпеці держави в транзитивній економіці*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 березня 2019 р.). Київ, 2019. С. 51–55 (0,14 др. арк.).

36. Мельник С. І. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: методичні засади формування. *Сучасні підходи до ефективного використання*

потенціалу економіки: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23 березня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 95–97 (0,18 др. арк.).

37. Мельник С. І. Теоретичні засади формування системи управління фінансовою безпекою підприємства. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19 квітня 2019 р.). Львів, 2019. С. 114–117 (0,12 др. арк.).*

38. Мельник С. І. Управління загрозами фінансовій безпеці підприємства. *Актуальні тенденції розвитку освіти, науки та технологій: матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бахмут, 16–17 травня 2019 р.). Бахмут, 2019. С. 99–101 (0,13 др. арк.).*

39. Мельник С. І. Застосування організаційно-економічного механізму в процесі забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: матер. VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–18 травня 2019 р.). Львів, 2019. С. 108–110 (0,15 др. арк.).*

40. Мельник С. І. Сутність поняття «фінансова безпека підприємства»: історичні аспекти та сучасні погляди. *Методичні підходи до формування стратегічного бачення соціально-економічного розвитку регіонів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 червня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 92–93 (0,15 др. арк.).*

41. Мельник С. І. Сутність поняття «механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства». *Фінансові потоки економічних агентів: теоретичні та практичні аспекти: наук.-практ. семінар. (м. Львів, 10 жовтня 2019 р.). Львів, 2019. С. 84–87. (0,10 др. арк.).*

42. Мельник С. І. Особливості основних підходів до управління фінансовою безпекою підприємства. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: матер. V всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 27–30 листопада 2019 р.). Львів, 2019. С. 390–391. (0,10 др. арк.).*

43. Мельник С. І. Багатокритеріальний вибір технології управління фінансовою безпекою підприємства на основі нечіткого відношення переваги. *Актуальні проблеми сучасної науки: матер. XLII міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 6 квітня 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 27–30. (0,11 др. арк.).*

44. Мельник С. І. Технологія антисипативного управління фінансовою безпекою промислового підприємства. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 квітня 2020 р.). Львів, 2020. С. 114–117. (0,10 др. арк.).*

45. Мельник С. І. Інтелектуалізація управління фінансовою безпекою підприємства. *Вплив глобальної фінансової кризи на розвиток національних фінансових систем: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 квітня 2020 р.). Львів, 2020. С. 36–38. (0,12 др. арк.).*

АНОТАЦІЯ

Мельник С. І. Методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2020.

Дисертація присвячена розробленню теоретико-методологічних підходів, методичних основ і практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою підприємств.

У роботі розроблено науковий підхід до побудови й функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств. Запропоновано мультифакторіальну модель управління фінансовою безпекою підприємств. Розроблено концептуальний підхід до формування та розвитку системи управління фінансовою безпекою підприємств. Запропоновано методичні засади формування організаційного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємств. Розроблено теоретичний підхід до діагностування управління фінансовою безпекою підприємств. Сформовано методичний підхід до оцінювання управління фінансовою безпекою підприємств. Розроблено теоретичні положення діагностування готовності системи управління фінансовою безпекою підприємств до зміни впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Здійснено систематизацію чинників із визначенням їх впливу на управління фінансовою безпекою підприємств. Запропоновано науково-практичний підхід до застосування адаптивного управління фінансовою безпекою підприємств. Розроблено технологію антисипативного управління фінансовою безпекою підприємств. Запропоновано теоретико-методичні засади вибору захисних заходів у процесі управління фінансовою безпекою підприємств. Розроблено теоретико-методологічні засади інтелектуалізації управління фінансовою безпекою підприємств.

Ключові слова: безпека, виклик, ризик, загроза, небезпека, фінансова безпека підприємства, система, адаптивне управління, антисипативне управління, інтелектуалізація.

ANNOTATION

Melnyk S. I. Methodological principles of management the financial security of the enterprises. – Manuscript.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences in specialty 21.04.02 – Economic Security of Business Entities. – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2020.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological approaches, methodical foundations and practical recommendations for managing the financial security of the enterprises.

The scientific approach to the construction and functioning of the mechanism for ensuring the financial security of the enterprise is formed, which, unlike the existing ones, is distinguished by a combination of system elements and the logical structure of their interconnections, which makes it possible to understand at the theoretical and practical levels the conditions, possibilities, and the procedure for the formation and functioning of this mechanism. A multifactorial model for managing the financial security of the enterprise has been developed, which differs from the existing proposed structure, covering the interconnected management level with details of the main stages of the management process at each of them, and forms a holistic end-to-end orientation for the timely implementation of protective measures for the rational use of available resources. A conceptual approach to the formation and development of the enterprise financial security management system is proposed, which, unlike the well-known ones, determines the sequence of changes to the operation of the enterprise to create conditions for the security activities, regulates the development and implementation of protective measures, despite established strategic goals, tactical guidelines and results of the assessment of financial security management, which ensures a focused management process despite the growing dynamics of destabilizing factors in the environment of the enterprise. The methodological foundations of the formation of organizational support for managing the financial security of the enterprise have been developed, which, in contrast to the well-known ones, provide for gradual changes in the organizational structure of the enterprise by determining the coordinating and specialized units in the field of financial security with appropriate adjustment of the order of receipt and use of necessary resources, creates organizational opportunities for maintaining safe development conditions, taking into account the available resources. A theoretical approach to diagnosing the financial security management of the enterprise, in comparison with others, has been formulated, which provides for changes to existing systems of information-analytical and accounting-analytical support for obtaining, checking and processing structured and unstructured information regarding the main stages of the management process, contributing to a more complete satisfaction of information the needs of security actors. A methodological approach to assessing the financial security management of the enterprise has been developed, which provides for the determination of a set of qualitative and quantitative indicators, the calculation of group and integral indicators to characterize the level of financial security, the effectiveness of the actions of security entities and the efficient use of organizational structure and resource support. Theoretical provisions have been developed for diagnosing the readiness of the financial security management system of enterprises for changes due to external and internal factors, which, unlike the known ones, cover the four main blocks of assessment parameters and characterize the specified management system as reactive or inert ability to adequately respond to changes, allows to obtain the corresponding information for making decisions on ensuring the financial security of the enterprise. The theoretical and methodological foundations of the selection of protective measures in the process of managing the financial security of the enterprise, in

comparison with the known ones, provide the existence of types of protective measures (antisipative, adaptive, anti-crisis), their characteristics, conditions and order of choice, stabilize the situation, restore normal operation of the enterprise and eliminate consequences. A scientific and practical approach to the use of adaptive management has been formed, which contains a set of adaptive procedures and allows the management subsystem of the financial security management of the enterprise to choose the appropriate option from them taking into account changes in the external environment, the dynamics of internal processes and the results of the assessment of the financial security management process of the enterprise. The technology of antisipative management of the financial security of the enterprise has been developed, which provides for the consistent implementation of successive stages, allows to make managerial decisions aimed at preventing threats. The systematization of internal and external factors affecting the management of financial security of industrial enterprises was carried out, which, unlike the known ones, provides for the application of the multi-criteria choice of alternatives based on a fuzzy preference relation. The theoretical and methodological foundations of the intellectualization of financial security management of the enterprise have been developed, which will contribute to the development of intellectualization of the managing and managed subsystems within the enterprise financial security management system.

Keywords: security, challenge, risk, threat, danger, enterprise financial security, system, adaptive management, antisipative management, intellectualization.

Підписано до друку 27.07.2020 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 1,7.
Тираж 100 прим. Зам. № 55-20.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.